

*Аліна Миколаївна МАРЧЕНКО,
театрознавець, головний спеціаліст
відділу довідкового апарату документів
Центрального державного архіву-музею
літератури і мистецтва України
(Київ)*

МИКОЛА САДОВСЬКИЙ ТА ЙОГО ТЕАТР У ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1917–1919 РОКІВ У КИЄВІ

У статті розглянуто історію громадської діяльності М. Садовського та його театру під час революційних подій 1917–1919 рр. у Києві.

Ключові слова: М. Садовський, театр Садовського, революція, Український клуб, театральна рада, Троїцький народний дім.

The article deals with the history of public activity of M. Sadovsky and the Sadovsky Theatre during the revolutionary events of 1917–1919 in Kyiv.

Keywords: M. Sadovsky, the Sadovsky Theatre, revolution, Ukrainian club, theater board, Trinity People's House.

В статье рассмотрена история общественной деятельности Н. Садовского и его театра во время революционных событий 1917–1919 гг. в Киеве.

Ключевые слова: Н. Садовский, театр Садовского, революция, Украинский клуб, театральный совет, Троицкий народный дом.

Революційні події початку 1917 р. призвели до суспільно-політичних змін в Україні. Надію на творення незалежності відчували свідомі громадські сили, передусім інтелігенція. Тобто саме ті люди, котрі виношували українську національну ідею, що тепер отримала можливість втілення. Чи не найактивнішим її провісником був український театр.

У Києві найбільш значним і найпершим українським театральним осередком в означений час був Перший професійний стаціонарний театр Миколи Садовського (у 1907–1917 рр. діяв у Троїцькому народному домі¹, у 1917–1918 рр. — у Другому міському театрі²).

Керівником та організатором цього театру був Микола Карпович Садовський (справжнє прізвище Тобілевич). У цій особистості поєднувалися видатний актор, режисер і педагог, організатор театральної справи, громадський діяч.

Він належав до знаної театральної родини Тобілевичів, був братом драматурга Івана Карпенка-Карого, актора, режисера Панаса Саксаганського, оперної співачки Марії Садовської-Барілотті.

Основним законом творчості вважав правду життя на сцені, соціальну та психологічну правду поведінки, вчинків, переживань діючих осіб.

Повертаючись до теми створення театру, хочеться відзначити, що з об'єктивних причин (заборонялася перекладна драматургія, дозволялося робити постановки тільки на сільську побутову тематику) український театр відставав від вимог часу. Також відзначимо, що Микола Карпович — одна з постатей митців із плеяди корифеїв, що піддавалася впливу модернізації. Це була людина, здатна йти у ногу з часом, не забуваючи (навіть більше — плекаючи!) традиції.

Саме М. Садовський одним із перших робить спробу модернізації українського театру. Насамперед він працює над створенням бази, тобто стаціонарного театру, що давало змогу ретельніше ставитися до художнього та музичного оформлення вистав. А участь і допомога видатних митців музичного та декораційного мистецтва (зокрема, художників І. Бурячка та В. Кричевського, композиторів М. Лисенка і К. Стеценка) піднесла художній рівень вистав і сприяла поступу української культури загалом. Так, оформлення вистав «Утоплена», «Різдвяна ніч», «Зачароване коло», «Вій», «Сава Чалий», «Камінний господар» зробило Івана Бурячка співавтором постановок і стало початком образотворчої режисури в українському театрі. Безцінною знахідкою для української культури виявилася і співпраця театру з Василем Кричевським: засновуючись на ґрунтовному знанні української народної орнаменталістики, побуту та архітектури, він створив на їх основі новий, опосередкований

---

¹ Троїцький народний дім — приміщення культурно-освітньої установи, збудоване в Києві у 1901–1902 рр. на кошти київської Старої громади. У будинку розміщувався сам театр, бібліотека, а також осередок «Просвіти».

² Приміщення не збереглося, нині на тому місці колонида входу на стадіон «Динамо» імені Лобановського.

стиль «українського модерну». Так само й музика Миколи Лисенка відзначалася органічними перетвореннями основ народнопісенної культури, а музична мова Кирила Стеценка вражала багатством мелодій і різноманітністю гармонійних засобів. Водночас обом композиторам притаманний був яскравий національний колорит. На творчих засадах хормейстера-диригента і хореографа театру реалізував свої найсміливіші задуми перший теоретик українського народного танцю Василь Верховинець, який упровадив оригінальні зразки народних танців та організував у театрі хореографічні вечори. Оперними виставами диригували Густав Єлінек, фундатор українського хорового мистецтва Олександр Кошиць і Петро Гончаров. А завідуючим літературною частиною певний час працював Симон Петлюра.

Великого значення Микола Карпович надавав репертуарній політиці. Він зберігав у репертуарі кращі постановки української класики, такі як «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Ой не ходи, Грицю» М. Старицького, «Безталанна» І. Карпенка-Карого та ін. Саме ці вистави склали золотий фонд театру. Вони йшли роками, виставляючись у театрі раз-два на місяць. Серед них було чимало творів про героїчне минуле України. Особливо приваблювали глядачів часи Козаччини, зокрема такі п'єси, як «Богдан Хмельницький» М. Старицького, «Назар Стодоля» Т. Шевченка, «Сава Чалий» І. Карпенка-Карого та ін. Охоче вводив Микола Карпович до репертуару й сучасну українську драматургію («Брехня», «Натусь» і «Молода кров» В. Винниченка, «Про що тирса шелестіла», «Газетна помилка», «Жарт життя», «Земля» С. Черкасенка, драматичні етюди «Осінь», «Танок життя» О. Олеся, «Нахмарило» Б. Грінченка, «Кам'яний господар» Лесі Українки, «Куди вітер віє», «На першій гулі» В. Васильченка). Ставили в театрі також твори російськомовних і російських драматургів у перекладі М. Садовського. Зокрема, ним вперше на сцені українського театру були поставлені п'єси «Одруження» та «Ревізор» М. Гоголя, «Тепленьке місце» О. Островського, «Ведмідь» А. Чехова. Входила до репертуару і перекладна європейська драматургія («Загибель „Надії”» Г. Гаерманса, «Забавки» А. Шніцлера, «Моральність пані Дульської» Г. Запольської та ін.). Значну увагу в театрі приділяли музично-драматичним і музичним виставам (опери М. Лисенка «Енеїда» і «Тарас Бульба»). Окрім того, були поставлені опери світового репертуару (Ю. Словацького «Мазепа», Б. Сметани «Продана наречена», С. Монюшки «Галька», П. Масканьї «Сільська честь»).

Цікаво, що постановки відбувалися навіть тоді, коли вистава не мала зборів. До прикладу, на п'єсі «Загибель „Надії”» М. Садовський

мав великі грошові збитки, але, розуміючи її сучасність і актуальність порушених у творі питань, усе ж продовжував ставити цю річ.

Саме завдяки репертуарній політиці, а також запровадженням Миколою Карповичем дешевим цінам на квитки, до театру охоче ходила демократична публіка з усіх київських передмість.

На сьогодні існує значна література, присвячена творчій діяльності М. Садовського та його театру, зокрема театрознавців Леоніда Барабана, Ростислава Пилипчука, Валер'яна Ревуцького та ін. Сам Микола Карпович залишив по собі мемуари «Мої театральні згадки. 1881–1917 рр.» [11], що були видані Державним видавництвом України в 1930 р. і є своєрідною історичною оповіддю про зародження та становлення нового українського театру, взаємозв'язки між корифеями та творчі й життєві перипетії самого митця у дореволюційний час. Грунтовне монографічне дослідження «Микола Садовський і його театр» (Київ, 1962) підготував відомий український режисер і актор Василь Василько [4], зосередившись здебільшого на творчому портреті М. Садовського та його театру. (У Центральному архіві-музеї літератури і мистецтв України можна ознайомитися з рукописом цієї праці: ф. 653, оп. 2, спр. 186–193.) У 1981 р. до святкування 125-річчя з дня народження подвижника українського театру видавництвом «Мистецтво» був виданий збірник «Спогади про Миколу Садовського» в упорядкуванні театрознавця, історика культури Ростислава Пилипчука. Він містить розповіді відомих діячів української культури О. Дейча, І. Мар'яненка, С. Тобілевич та ін., які розкривають режисерську й акторську діяльність, творчі принципи митця, тим самим складаючи його творчий портрет. На жаль, фундаментального дослідження, яке б охоплювало все життя та всю творчість М. Садовського, досі немає.

Оскільки останні роки існування театру (1917–1920), творча діяльність М. Садовського і особливо громадянська позиція митця у революційні часи фактично не висвітлені ані радянськими театрознавцями й мистецтвознавцями, ані дослідниками першої половини ХХ ст., ми у своїй статті спробуємо розглянути діяльність і життя М. Садовського та його театру саме у часи Української революції.

Радянські дослідники, зі зрозумілих причин, або взагалі не згадували про цей період життя Миколи Карповича та творчої роботи керованого ним театру, або писали вельми обтічними фразами, мовляв, «театр поволі занепадав, і силою історичних обставин опинився поза увагою громадськості» [15, с. 379]. Адже в часи Української революції Микола Карпович займав свідому громадянську позицію, що виростала із самої природи та естетичних засад його театру.

Театр за своєю специфікою — мистецтво масове, здатне об'єд-

нувати та структурувати колективну свідомість. Микола Садовський умів гуртувати навколо себе та свого театру талановитих людей з громадянською позицією. Він завжди вбачав у роботі свого театру просвітницьку місію. Тож від перших днів заснування стаціонарний театр Садовського у Києві став справжньою школою української мови та культури, школою, де починали свій творчий шлях багато молодих митців. Тут гуртувалося ціле гроно блискучих діячів нашої культури, а ті, хто виріс із театру Садовського, як загалом і ті, хто перебував у принциповій опозиції до нього, стали згодом чільними діячами української культури, серед яких С. Васильченко, Остап Вишня, М. Вороний, Лесь Курбас, І. Мар'яненко, Г. Юра та ін.

В. Василько про свого першого вчителя писав: «Спостерігаючи Миколу Карповича в житті і на сцені, я дійшов висновку, що найістотнішою рисою його вдачі була громадянськість. Саме вона проймала всю його діяльність, все, що він робив. Тому і у колективі керованого ним театру був високий громадянський тонус. <...> Кімната біля каси — кабінет заступника Миколи Карповича — майже щодня після репетицій перетворювався на своєрідний клуб. Там обговорювались події, що відбувались в ті роки. І завжди найактивнішим співрозмовником був Микола Карпович. <...>

Я був здивований, коли дізнався, що в театрі у нього немає кабінету. За всі роки я не бачив його за директорським столом. Він лише мав окрему вбиральню і там часто розмовляв з письменниками та громадськими діячами.

У ті роки родини видатних діячів культури за традицією певного вечора влаштовували прийом гостей. Мені відомо, що Микола Карпович часто був бажаним гостем у сім'ї Миколи Лисенка, нащадків Михайла Старицького, Софії Тобілевич» [3, с. 180–185].

Тут варто згадати один із осередків київського національного життя передреволюційних років — Український клуб (або клуб «Родина») на Великій Володимирській біля Золотих воріт. Під час Першої світової війни він зазнав утисків, а члени цього клубу були під наглядом імперської влади. Сам М. Садовський згадував про це так:

«Чим далі точилася війна, тим більше набирало люті самодержавіе до всього, що мало національний характер.

Наприклад, український клуб після трусу в ньому закрито. Щоб урятувати хоч його приміщення на Великій-Володимирській, українське громадянство влаштувало в ньому шпиталь для поранених... Клуб звався «Родина», але ж можна було казати, що то «Родина». Коли треба було зібратись і де про що порадитись, то збирались туди ж таки, в «Родину», а виходило ніби то збори членів шпиталю. Так і викрочувались» [11, с. 119].

Давній друг Миколи Садовського видавець і меценат Євген Чикаленко також в одному зі своїх щоденникових записів відмітив, що Микола Карпович під час Першої світової війни виступав для поранених у госпіталі, який був розташований в Українському клубі [18, с. 180].

Нагадаємо, що активну участь у діяльності клубу брали: історик мистецтва й театру Д. Антонович, археолог, мистецтвознавець М. Біляшівський, видавець В. Бублик, хірург М. Галін, літературознавець С. Єфремов, актриса М. Заньковецька, громадсько-політичний діяч І. Огієнко, письменники О. Олесь, Олена Пчілка, Леся Українка, Л. Яновська, педагог С. Русова, режисер М. Старицька, драматург Л. Старицька-Черняхівська, нейрогістолог, перекладач О. Черняхівський та ін. Тобто до нього входила більшість місцевої української інтелігенції. Важливо, що саме у приміщенні клубу в березні 1917 р. було утворено Українську Центральну Раду, лише згодом вона перемістилась у відому будівлю Педагогічного музею [5, с. 42].

Як активний член Українського клубу, Микола Садовський опинився у вирі цих і подальших подій. Ось що про той час пише історик, політичний діяч Дмитро Дорошенко:

«29 березня... у Києві відбулося «свято свободи» — велика маніфестація на вулицях міста. Українське громадянство взяло участь в цій маніфестації під жовто-блакитними прапорами з написами: «Хай живе вільна Україна!». Українські вояки йшли окремою колоною під національним прапором.

Та кульмінаційним моментом прояву відродженого українського життя у Києві була українська маніфестація, уряджена Центральною Радою 1 квітня. Найбільш сміливі сподіванки не могли передвидіти такого величавого й грандіозного свята, яким стала ця маніфестація. Більше ста тисячів людей з понад 320 прапорами (всі були національні жовто-блакитні) взяло участь у маніфестації» [5, с. 46–47].

Активну участь у цих маніфестаціях брав і колектив театру Садовського. Про це свідчить, зокрема, В. Василько: «У Києві 5 березня відбулася колосальна маніфестація, у якій брала участь і трупа Садовського. Співали революційних пісень, «Заповіт» Шевченка. Великим імпровізованим хором диригував сам Микола Карпович» [4, с. 113]. М. Садовський також згадував про свої тогочасні переживання: «І душа моя вся тремтіла радістю, що от-от настане давно бажаний час, хмара надійде ближче, ударить грізний грім, і ти, Україно, звільнишся! Нарешті стало відомо, що цар зрікся престолу й зформувався новий уряд» [11 с. 121]. Отже, Микола Садовський і колектив його театру перебували у вирі революційних подій.

Загалом на початку 1917 р. у приміщенні театру за активною участю Миколи Карповича відбулося кілька важливих акцій. Зокрема, 12 березня саме тут проходили збори театральних працівників, на яких було ухвалено скликати Всеукраїнський з'їзд акторів, організувати Українське театральне товариство та видавати професійний театральний тижневик «Театральні вісті», що став першим профільним українським журналом, який висвітлював вітчизняне театральне життя. Наступні збори прихильників українського мистецтва, що відбувалися 25 березня у Педагогічному музеї, фактично стали установчими зборами комісії по утворенню громадського об'єднання — Комітету Українського національного театру (УНТ)³ [6, с. 150–152].

Головою Комітету спершу було призначено В. Винниченка, якого невдовзі замінив Д. Антонович. Заступником голови була обрана М. Старицька. До складу Комітету входили М. Вороний, О. Кошиць, Лесь Курбас, І. Мар'яненко, З. Моргуліс, О. Олесь, Олена Пчілка, П. Саксаганський, Л. Старицька-Черняхівська, І. Стешенко, П. Холодний та ін. [10, с. 134]. Комітет, до складу якого входив і М. Садовський, мав надзвичайно широкі повноваження: координація фінансово-господарської діяльності театрів, стягнення податку, визначення репертуарної політики, структури та штату, затвердження кандидатур директорів тощо. Водночас докладалися зусилля до професіоналізації театральної сфери. Найперше це стосувалось освіченості керівних кадрів (художніх керівників-режисерів і директорів). На розгляд і затвердження міністрові народної освіти І. Стешенку кілька разів подавалися законопроекти з пояснювальними записками стосовно заснування режисерсько-інструкторських курсів, що мали на меті підготовку режисерських, управлінських і технічних кадрів для українських театрів [16, спр. 196, арк. 4–4 зв.]. Серед початкових рішень Комітету було й обов'язкове ведення усієї документації, а також загальне використання української мови — себто українізація театрального процесу [17, спр. 6, арк. 5].

Цікавий і той факт, що установчі збори Українського військового організаційного комітету під головуванням полковника М. Глинського 22 березня також відбувалися в приміщенні Троїцького народного дому. На цих зборах було створено клуб імені Полуботка⁴ [5, с. 44].

³ Ця назва збережеться до квітня 1918 р., далі відбудеться перетворення Комітету на Театральну раду.

⁴ Українська військова громадсько-політична організація самостійницького спрямування, створена Миколою Міхновським та його прихильниками, що діяла в Україні у березні – липні 1917 р. і мала на меті українізацію військових частин, дислокованих на території України, та створення українських збройних сил.

У березні 1917 р. відновлює свою діяльність київська «Просвіта», що була закрита російським урядом у 1910 р. Це було перше товариство, зареєстроване в Києві на основі нових розпоряджень про товариства і спілки [5, с. 44]. Хочемо наголосити на сусідстві театру Садовського та «Просвіти»: до закриття, з 1907 по 1910 р., це товариство займало другий поверх Троїцького народного дому. Товариство було створене з метою поширення наукових знань і виховання національної самосвідомості населення. Ці дві установи (театр і товариство), кожна по-своєму, формували свідомість цілого покоління майбутніх прихильників незалежності.

В той же період на зібранні Товариства підмоги українській літературі, науці і штуці було вирішено відновити видання щоденної газети «Рада», яка також була закрита російським урядом на початку Першої світової війни [5, с. 44]. Газета висвітлювала українське життя всіх українських земель, відгукувалася на всі його громадсько-політичні та культурні вияви. Видавав і фінансував часопис Є. Чикаленко. У різні роки дописувачами газети були В. Винниченко, М. Вороний, М. Грушевський, Д. Дорошенко, В. Липинський, С. Петлюра, Л. Старицька-Черняхівська, С. Черкасенко та ін. Як бачимо, серед перелічених — немало майбутніх політичних лідерів України, але також хочемо наголосити, що ці діячі в різні часи співпрацювали з театром Садовського. Зокрема, майже всі сценічні першопрочитання творів С. Черкасенка відбувалися на кону Першого стаціонарного театру.

Повертаючись до діяльності театру, варто також відзначити, що не випадково на закриття останнього театрального сезону в Троїцькому народному домі (7 травня 1917 р.) Микола Садовський обирає виставу, яка відповідала тогочасним суспільним настроям, — «Про що тирса шелестіла» С. Черкасенка, історичну трагедію про легендарного кошового отамана Івана Сірка, де режисером і виконавцем головної ролі виступив він сам⁵ [1, с. 136].

У травні, опісля закриття сезону, коли у Києві та по всій Україні відбувався дводенний збір пожертв на Український Національний фонд, що мав піти в розпорядження Центральної Ради, трупа М. Садовського влаштувала благодійний захід, взявши участь у великому мітингу-концерті в Оперному театрі [5, с. 94].

Новий сезон (1917/18 р.) відкрився 1 вересня у приміщенні Другого міського театру виставою «Наталка Полтавка» І. Котляревського. Загалом репертуар театру цього сезону складався переважно з п'єс української класики, серед яких — «Сава Чалий», «Гандзя»

---

⁵ Сценографія І. Бурячка, музика К. Стеценка.

І. Карпенка-Карого, «Маруся Богуславка» М. Старицького та ін. З погляду сучасника, такий репертуар може здатися анахронізмом, але це було не так. Микола Садовський розгортав перед публікою своєрідні вистави-лекції з історії України, вистави, які були водночас проєкцією на майбутнє, побудоване на славних козацьких традиціях.

Втім, якраз майбутнє України в той час опинилося під загрозою. Зима 1917–1918 рр. була вкрай тяжкою. Більшість українських театрів змушені були припинити регулярну роботу. В. Василько з цього приводу писав: «З 15 по 26 січня Київ пережив надзвичайно жахливі часи. На Київ наступали більшовики. Справа дійшла до обстрілу гарматами. Канопада тяглась 10 днів, жертв налічувалось десятками сотень. Коли місто захопили більшовики, коли погасла електрика, репетиції припинились. Щоденні розстріли, терор навели страх між населенням. Звичайно, при такому стані не було й мови про продовження праці» [8, с. 255]. У «Щоденнику» Є. Чикаленка про ті дні читаємо:

«Большевики, перебивши під Крутами найкращий цвіт нашої молоді, непомітно перейшли міст і посеред білого дня без бою зайняли Печерськ, спинившись коло самого палацу Кабінету Міністрів. На другий день штаб, напруживши всі сили, витіснив большевиків з Києва, але з того дня вони з-за Дніпра почали таку бомбардировку Києва, якої, як кажуть фронтовики, не бачили і на війні. <...>

Другого дня, коли ущухла бомбардировка, багато людей певні були, що большевиків відбито, і багато з них поплавилися за це життям» [19, с. 42–44].

У час першої більшовицької окупації Києва М. Садовський переховувався в околицях міста. У спогадах Є. Чикаленка знаходимо запис, зроблений уже 8 квітня 1918 р. Він описує, що відбулося на хуторі в Миколи Карповича під час тих подій: «Цими днями я був з Садовським на його хуторі по житомирському шосе... Хутір Садовського чисто розграбували большевики та чехи, як одступали на лівий берег, а місцеві дядьки розібрали все, що було в домі: посуду, білизну і т. п. Тепер, коли прийшли німці і пішла чутка, що будуть карать за грабування, люде зносять все, кажучи, що вони поховали у себе, щоб хтось не порозтягав, а поки німців не було, то вони мовчали» [19, с. 51].

У травні 1918 р., із приходом до влади гетьмана П. Скоропадського, театр Садовського відновив роботу, а Микола Карпович — виконання своїх громадських обов'язків. Зокрема, 19 травня брав участь у відкритті нового приміщення Українського клубу, а якось був запрошений до гетьмана на нараду з приводу театральних справ [18, с. 74, 174]. М. Садовський був дописувачем критико-біб-

ліографічного часопису «Книгарь» у рубриці «Театр і п'еса». В період літнього театрального міжсезоння готував до видання переклади творів М. Гоголя на замовлення видавничого товариства «Час». Тоді ж вийшли друком його «Спомини з російсько-турецької війни 1877–1878 р.»⁶.

У грудні 1918 р. гетьманську владу змінила Директорія УНР. Очевидці згадували, що М. Садовський на білому коні зустрічав в'їзд С. Петлюри та інших керівників Директорії до Києва [9, с. 200].

Але вже на початку 1919 р. Київ знову захопили більшовики. Цього разу Микола Карпович не став чекати їхнього приходу. Разом з урядом Директорії у лютому 1919 р. він виїхав до Кам'янка-Подільського, який тимчасово став столицею Української Народної Республіки. Разом із М. Садовським виїхала і частина його трупи, серед яких О. Корольчук, І. Ковалевський, Г. Березовський, П. Чугай, М. Миленко, М. Малиш-Федорець, Є. Хуторна, Л. Кривицька, Є. Іванова із чоловіком — драматургом С. Черкасенком. У своїх спогадах актриса та мемуаристка Софія Тобілевич писала про цей від'їзд: «Казали, що поїзд, в якому вони їхали, весь час спився і стояв подовгу. Скрізь чутно було стрілянину. <...> Іноді на довготривалих зупинках актори примудрялись давати спектакль, завжди один і той самий — «Мартина Борулю». Отак доїхали вони до Кам'янка-Подільського, де й вивантажили своє театральне майно» [14, с. 444]. В. Василько називав від'їзд театру Садовського з Києва на початку 1919 р. помилкою: «Націоналістичні кола української буржуазії всіляко залякували Миколу Карповича тим, що, мовляв, більшовики ліквідують його антрепризу, націоналізують його хутір. Вони намовляли Садовського виїхати разом з ними, обіцяючи йому матеріальну підтримку. І Микола Карпович погодився. Це був фатальний крок артиста... Цей від'їзд фактично вже був початком кінця славнозвісного театру» [4, с. 16].

Справді, це був «початок кінця» Першого стаціонарного театру Садовського, адже, по-перше, назрів революційний час і для театрального мистецтва, відбулися зміни естетичних засад у ньому, виникло багато мистецьких напрямів, відповідно й театрів, із якими традиційному театрові було складно конкурувати, а по-друге, далися взнаки й різні історичні події, зокрема воєнні. Варто взяти до уваги, що М. Садовський, виїжджаючи на початку 1919 р., робив це свідомо, оскільки він також належав до отих «націоналістичних кіл», про які йшлося у цитаті, і, можливо, інтуїтивно, але розумів, що залишатися в Києві при більшовиках йому небезпечно.

⁶ Див.: Книгарь. Литопис українського письменства. – 1918. – № 9. – С. 546–547.

На той час театр Садовського вже називався просто Товариство акторів і невдовзі в Кам'янці-Подільську отримав від уряду статус Державного театру УНР [12, с. 591]. Сам Микола Карпович був головним уповноваженим у справах народних театрів, а в червні 1919 р. його призначено головним уповноваженим із питань організації народних театрів для фронту і тилу на території УНР. Театр Садовського в той період багато робив для підтримки бойового духу української армії в найтяжчий для неї час. Про це свідчать, наприклад, спогади актора театру Миколи Миленка: «Старшини з фронту оповідали, що чули, як деякі з козаків, сидючи в окопах і чекаючи ворожого наступу, перебирали перед можливою смертю те, що довелось пережити їм найкращого в житті; уявляючи собі Дорошенка⁷, говорили: „Ще б хоч раз побачити Садовського Дорошенком, то можна й вмерти”» [7, с. 4–5].

Хочемо також відзначити, що Микола Карпович мав особливий сентимент до війська й до армійських людей, бо в 1877 р. брав участь як доброволець у Російсько-турецькій війні 1877–1878 рр., де за відвагу і хоробрість, виявлені в боях за Шипку, був нагороджений Георгіївським хрестом. Не випадково і свого сина Миколу віддав до кавалерійського училища. Вірогідно, це стало ще одним фактором, чому саме вслід за відступаючою Армією УНР, де служив його син, М. Садовський подався 1920 р. на еміграцію. Там він продовжив мистецьку та громадську діяльність. Наприклад, входив до секції допомоги емігрантам при Українському горожанському комітеті у Львові, яка була утворена в червні 1921 р. До неї входили визначні діячі еміграції, зокрема прем'єр уряду УНР Ісаак Мазепа [2, с. 268]. З 1921 по 1923 р. керував українським театром ужгородської «Просвіти».

В еміграції у Польщі, а потім Чехословаччині Микола Карпович мав досить добрі перспективи, творчі досягнення — знімався в кіно, працював у театрі, але все-таки у березні 1926 р. повернувся в Україну, вже радянську. Не чекав там чогось доброго, просто перемогла туга за рідною землею. «Чужий на Чужині» — ці слова він не раз повторював у листах до Софії Тобілевич⁸.

В УРСР М. Садовський вже не мав права на власний театр і виступав у своєму репертуарі в різних театрах. Наприкінці 1920-х рр. зник із публічного життя, тихо жив на околиці Києва у Видубичах. Ця обережність була не зайвою — 1929 р. у сфабрикованій чекі-

⁷ Тут мається на увазі вистава «Гетьман Дорошенко» Л. Старицької-Черняхівської у репертуарі Державного театру УНР.

⁸ Див., наприклад, лист М. Садовського до С. Тобілевич від 21.06.1924 р. (МТМК України, Ф. Р.: архів М. Садовського, од. зб. 3935).

тами справі СВУ були заарештовані майже всі, з ким М. Садовський підтримував дружні та професійні зв'язки у дореволюційний, дорадянський час. Миколу Карповича ця доля оминула. Він помер власною смертю 7 лютого 1933 р. у Києві.

Зважаючи на вище викладене, можемо зробити висновок, що Микола Карпович Садовський та його театр брали активну участь в подіях Української революції. М. Садовський стояв біля витоків перших законів і реформ у театральній сфері. А театр за своєю естетикою був мистецькою школою, інколи — громадською трибуною, а в складні воєнні часи — місцем підтримки бойового духу української армії.

Враховуючи значимість постаті М. Садовського в становленні театрального мистецтва, дана наукова розвідка є першим етапом дослідження мало висвітленої теми життя і творчості корифея у роки Української революції та еміграції.

- 1 *Барабан Л.* Микола Садовський і його театр періоду УНР [Текст] / Л. Барабан // Мистецтвознавство України: зб. наук. пр. – Вип. 5. – Київ : «Муз. Україна», 2005. – С. 137–144.
- 2 *Боньковська О.* Микола Садовський у Львові (1920–1921 рр.) [Текст] / О. Боньковська // Наук. вісник КНУ театру, кіно і телебачення ім. І. К. Карпенка-Карого: зб. наук. пр. – Вип. 1. – Київ : «ВПП Компас», 2007. – С. 263–271.
- 3 *Василько В.* З корифеями поруч [Текст] / В. Василько [Миляєв] // Вітчизна. – 1978. – № 2. – С. 180–185.
- 4 *Василько В.* Микола Садовський та його театр [Текст] / В. Василько. – Київ : «ДВОМЛМ УРСР», 1962. – 234 с.
- 5 *Дорошенко Д.* Історія України. 1917–1923. Доба Центральної Ради [Текст] / Д. Дорошенко. – Нью Йорк : «Булава», 1954. – 436 с. – (1).
- 6 *Леоненко Р.* Комітет українського національного театру — провідник державної театральної політики. Київ. 1917–1918 [Текст] / Р. Леоненко // Мистецтвознавство України : зб. наук. пр. – Вип. 2. – Київ : Видавництво «Кий», 2001. – С. 149–163.
- 7 *Миленко М.* Микола Садовський, як артист [Текст] / М. Миленко // Париж: «Тризуб», 1933. – 18 лютого. – Чис. 6 (412) – С. 4–5.
- 8 Молодий театр: Генеза. Завдання. Шляхи [Текст] / під ред. Ю. П. Косенко. – Київ, 1991. – 336 с.
- 9 *Пазюра Н.* До листування Миколи Стороженка з Дмитром Антоновичем [Текст] / Н. Пазюра // Український історичний збірник. – Вип. 13. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2010. – Ч. 2. – С. 193–206.

- 10 Раєвська Ю. Інноваційні моделі українського театру 1910-х – початку 1920-х років [Текст] / Ю. Раєвська // Нариси з історії театрального мистецтва України ХХ ст. – Київ : «Інтертехнологія», 2006. – С. 103–159.
- 11 Садовський М. Мої театральні згадки. 1881–1917 [Текст] / М. Садовський. – Харків, Київ : «Держ. вид-во України», 1930. – 120 с.
- 12 Скорський М. З історії театрального життя Кам'янця-Подільського кінця XVIII – поч. ХХ ст. [Текст] / М. Скорський // Записки НТШ. Праці Театрознавчої Комісії. – Львів, 2003. – Т. ССXLV. – С. 586–593.
- 13 Тельнюк С. Молодий я, молодий [Текст] / С. Тельнюк. – Київ, 1990. – 418 с.
- 14 Тобілевич С. Мої стежки і зустрічі [Текст] / С. Тобілевич. – Київ : «Держ. вид-во образотворчого мистецтва і муз. літ-ри», 1957. – 476 с.
- 15 Український драматичний театр. Нариси історії в двох томах. Т. 1. [Текст] / ред. колегія: Ю. Бобошко, М. Йосипенко, П. Нестеровський. – Київ : «Наук. думка», 1967. – 519 с.
- 16 ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 196. – Арк. 4–4 зв.
- 17 ЦДАВО України. – Ф. 3689. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 5.
- 18 Чикаленко Є. Щоденник, 1919–1920 [Текст] / Є. Чикаленко. – Київ – Нью-Йорк : «Вид-во імені Олени Теліги», 2005. – 640 с.
- 19 Чикаленко Є. Щоденник (1918-1919) [Текст] / Є. Чикаленко. – Київ : «Темпора», 2011. – 423 с.

REFERENCES

- 1 Baraban, L. (2005). *Mykola Sadovskyi i yoho teatr periodu UNR* [Mykola Sadovsky and his theater of the UNR period]. In *Mystetstvoznavstvo Ukrainy*. (Vol. 5, pp. 137–144). Kyiv: «Muz. Ukraina». [in Ukrainian].
- 2 Bonkovska, O. (2007). *Mykola Sadovskyi u Lvovi (1920–1921 rr.)* [Mykola Sadovsky in Lviv (1920–1921)]. In *Naukovyi visnyk KNU teatru, kino i telebachennia imeni I. K. Karpenka-Karoho* [Scientific herald of the KPU Theater, Film and Television named after I.K.Karpenko-Karyi]. (Vol. 1, pp. 263–271). Kyiv : «VPP Kompas». [in Ukrainian].
- 3 Vasylyko, V [Myliiaiev]. (1978). *Z koryfeiamy poruch* [With luminaries near]. *Vitchyzna* [Homeland], 2, 180–185. [in Ukrainian].
- 4 Vasylyko, V. (1962). *Mykola Sadovskyi ta yoho teatr* [Mykola Sadovsky and his theater]. Kyiv : «DVOMLM URSR». [in Ukrainian].
- 5 Doroshenko, D. (1954). *Istoriia Ukrainy. 1917–1923. Doba Tsen-*

- tralnoi Rady* [History of Ukraine. 1917–1923. Day of the Central Council]. New York: «Bulava». [in Ukrainian].
- 6 Leonenko, R. (2001). *Komitet ukrainskoho natsionalnoho teatru — providnyk derzhavnoi teatralnoi polityky. Kyiv. 1917–1918.* [The Committee of the Ukrainian National Theater is the leader of state theater policy. Kiev. 1917–1918]. In *Mystetstvoznavstvo Ukrainy* [Art studies of Ukraine]. (Vol. 2, pp. 149–163). Kyiv : «Vydavnytstvo Kyi». [in Ukrainian].
  - 7 Mylenko, M. (1933, 18 February) *Mykola Sadovskyi, yak artyst* [Mykola Sadovsky as an artist]. *Paryzh : «Tryzub»* [Paris: Trident], 6 (412), pp. 4–5. [in Ukrainian].
  - 8 *Molodyi teatr: Geneza. Zavdannia Shliakhy* [Young Theater: Genesis. Task. Ways]. (1991). Kyiv. [in Ukrainian].
  - 9 Paziura, N. (2010). *Do lystuvannia Mykoly Storozhenka z Dmytrom Antonovychem* [To the correspondence of Mykoly Storozhenko with Dmitry Antonovich]. In *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk* [Український історичний збірник]. (Vol. 13, ch. 2, pp. 193–206). Kyiv. [in Ukrainian].
  - 10 Raievska, Iu. (2006). *Innovative models of the Ukrainian theater of the 1910s - early 1920s* [Innovative models of the Ukrainian theater of the 1910s - early 1920s]. In *Essays on the history of theatrical art of Ukraine of the twentieth century.* [Essays on the history of theatrical art of Ukraine of the twentieth century.]. (Pp. 103–159). Kyiv: «Intertekhnolohiia». [in Ukrainian].
  - 11 Sadovskyi, M. (1930). *Moi teatralni zghadky. 1881–1917* [My theatrical mentions. 1881–1917]. Kharkiv, Kyiv: «Derzh. vyd-vo Ukrainy». [in Ukrainian].
  - 12 Skorskyi, M. (2003). *Z istorii teatralnoho zhyttia Kam'iansia-Podilskoho kintsia XVIII – pochatku XX stolit* [From the history of theater life of Kamyanets-Podilsky of the late XVIII – early XX centuries]. *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka. Pratsi Teatroznavchoi Komisii* [Notes NTSh. Works of the Theater Research Commission]. (Vol. CCXLV, pp. 586–593). Lviv. [in Ukrainian].
  - 13 Telniuk, S. (1990). *Molodyi ia, molodyi* [Young I'm young]. Kyiv. [in Ukrainian].
  - 14 Tobilevych, S. (1957). *Moi stezhky i zustrichi* [My paths and meetings]. Kyiv : «Derzh. vyd-vo obrazotvorchoho mystetstva i muzychnoi literatury». [in Ukrainian].
  - 15 *Ukrainskyi dramatychnyi teatr. Narysy istorii v dvokh tomakh* [Ukrainian Drama Theater. Narysy istorii v dvokh tomakh]. (1967). (Vol. 1). Kyiv : «Naukova dumka». [in Ukrainian].

- 16 *TsDAVO Ukrainy* [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine], fund 2581, inventory 1 case 196, page 4–4 zv. [in Ukrainian].
- 17 *TsDAVO Ukrainy* [Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine], fund 3689, inventory 1 case 6, page 5. [in Ukrainian].
- 18 Chykalenko, Ie. (2005). *Shchodennyk, 1919–1920* [Diary, 1919–1920]. Kyiv, New York: «Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy». [in Ukrainian].
- 19 Chykalenko, Ie. (2011). *Shchodennyk (1918–1919)* [Diary (1918–1919)]. Kyiv: «Tempora». [in Ukrainian].

Стаття надійшла 27.06.2017 р.

Микола Садовський та його театр у період революційних подій 1917–1919 років у Києві.

Марченко А. М., театрознавець, головний спеціаліст відділу довідкового апарату документів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтв України (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Київ, 2017. – Вип. 15. – С. 181–197.

Революційні події початку 1917 р. призвели до суспільно-політичних змін в Україні. Надію на творення незалежної держави відчували свідомі громадські сили, передусім інтелігенція. Тобто саме ті люди, які виношували українську національну ідею, що тепер отримала можливість втілення. Чи не найактивнішим її провісником був український театр. Зокрема, в Києві таким театром був Перший професійний стаціонарний театр М. Садовського.

М. Садовський умів гуртувати навколо себе та свого театру талановитих людей із громадянською позицією. Він завжди вбачав у роботі театру просвітницьку місію. Від самого початку заснування стаціонарний театр Садовського в Києві став справжньою школою української мови, культури, школою, де починали свій творчий шлях багато молодих митців. Тут гуртувалося ціле гроно блискучих діячів нашої культури — І. Бурячок, І. Кочерга, Ф. Кричевський, О. Олесь, С. Черкасенко та ін. Але останні роки існування театру Садовського (1917–1920) майже не висвітлені ані театрознавцями, ані дослідниками української культури.

Як активний член Українського клубу, Микола Садовський опинився у вирі революційних подій. Він стояв біля витоків перших законів і реформ у театральній сфері. Був головним уповноваженим у

справах народних театрів, із червня 1919 р. його було призначено головним уповноваженим з питань організації народних театрів для фронту і тилу на території УНР. Театр же інколи був громадською трибуною, а в складні воєнні часи — місцем підтримки бойового духу української армії.

Ключові слова: М. Садовський, театр Садовського, революція, Український клуб, театральна рада, Троїцький народний дім.

Mykola Sadovsky and the Sadovsky Theatre during the revolutionary events 1917–1919 in Kyiv.

Alina Marchenko, Theatrical Specialist, Main Specialist of the Reference Documents Department of the Central State Archive-Museum of Literature and Arts (Kyiv).

Ukrainian Biographistics = Biographistica Ukrainica. – Kyiv, 2017. – Vol. 15. – P. 181–197.

The revolutionary events of early 1917 led to socio-political changes in Ukraine. The hope for the creation of independence state was felt by conscious civil forces, first of all intellectuals. The hope on creation of independence was felt by conscious civil forces, foremost intelligentsia. That is, exactly those people that nurtured the Ukrainian national idea, that now got possibility to be incarnated. The most active precursor of that idea was the Ukrainian theatre. In particular, in Kyiv such theatre was the Sadovsky First Professional Stationary Theatre.

M. Sadovsky was able to rally himself and his theatre of talented people with a civil position. He always saw in the work of the theatre education mission. From the beginning of founding the Sadovsky Stationary Theatre in Kyiv became a real school of Ukrainian language, culture, school, where many young figures of art began the creative way. The whole pleiad of brilliant our cultural workers united here — I. Buryachok, I. Kocherga, F. Krichevsky, O. Oles, S. Cherkasenko, etc. But the last years of existence of the Sadovsky Theatre (1917–1920) are almost not covered, neither by theatre experts, nor by researchers Ukrainian culture.

As an active clubman of the Ukrainian Club, M. Sadovsky was in the midst of revolutionary events. He was at the root of the first laws and reforms in the theater sphere. He was the chief commissioner for the affairs of the people's theatres, and in June 1919 he was appointed chief commissioner for the organization of folk theatres for the front and rear in the territory of the UPR. The theatre was sometimes a public stand, and in difficult wartime it was a place of support for the fighting spirit of the Ukrainian Army.

Keywords: M. Sadovsky, the Sadovsky Theatre, revolution, Ukrainian club, theatre board, Trinity People's House.

Николай Садовский и его театр в период революционных событий 1917–1919 годов в Киеве.

Марченко А. Н., театровед, главный специалист отдела справочного аппарата документов Центрального государственного архива-музея литературы и искусств (Киев).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – Киев, 2017. – Вып. 15. – С. 181–197.

Революционные события начала 1917 г. привели к общественно-политическим изменениям в Украине. Надежду на создание независимого государства почувствовали сознательные гражданские силы, прежде всего интеллигенция. То есть именно те люди, которые вынашивали украинскую национальную идею, получившую теперь возможность воплощения. Самым активным предвестником этой идеи был украинский театр. В частности, в Киеве таким театром был Первый профессиональный стационарный театр Садовского.

Н. Садовский умел сплачивать вокруг себя и своего театра талантливых людей с гражданской позицией. Он всегда видел в работе театра просветительскую миссию. С самого начала основания стационарный театр Садовского в Киеве стал настоящей школой украинского языка, культуры, школой, где начинали свой творческий путь многие молодые деятели искусства. Здесь объединилась целая плеяда блестящих деятелей нашей культуры — И. Бурячок, И. Кочерга, Ф. Кричевский, А. Олесь, С. Черкасенко и др. Но последние годы существования театра Садовского (1917–1920) почти не освещены ни театроведами, ни исследователями украинской культуры.

Как активный член Украинского клуба, Н. Садовский оказался в гуще революционных событий. Он стоял у истоков первых законов и реформ в театральной сфере. Был главным уполномоченным по делам народных театров, с июня 1919 г. был назначен главным уполномоченным по вопросам организации народных театров для фронта и тыла на территории УНР. Театр же был иногда и общественной трибуной, а в сложные военные годы — местом поддержания боевого духа украинской армии.

Ключевые слова: Н. Садовский, театр Садовского, революция, Украинский клуб, театральный совет, Троицкий народный дом.